

2015

Radboud Universiteit Nijmegen
Bachelor scriptie
inleverdatum: 15 maart

Bart Gelsing
studentnummer: s4160983
begeleidster: Gerda de Kleijn

GAIUS OCTAVIUS TUSSEN FICTIE EN REALITEIT

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	2
2. Stand van onderzoek.....	4
3. Opkomst in de politiek	10
4. De rol van propaganda	19
5. Conclusie	27
6. Literatuurlijst.....	29

1. Inleiding

“Toen ik Rome aantrof was het van leem, nu laat ik jullie een stad van marmer na”. Dit was volgens de overlevering een van de laatste zinnen van Imperator Caesar Augustus (23 september 63 v.Chr. - 19 augustus 14 n.Chr.)¹, die als keizer tussen 27 v. Chr. tot aan zijn dood geregeerd heeft over het Romeinse Rijk. Het is tevens een van zijn meest bekende en typerende zinnen. Hij wordt gezien als een van de beste keizers van het Romeinse Rijk. Hij heeft verschillende hervormingen doorgevoerd, was een beschermer van de morele waarden en zorgde voor vrede en welvaart. Met zijn regeerperiode is ook het Pax Romana begonnen, een periode van relatieve rust en vrede van twee eeuwen in het Romeinse Rijk.

Dit beeld staat in scherp contrast met het beeld over Gaius Octavius, de oorspronkelijke naam van de latere Augustus. Hij heeft zijn oude naam laten vallen toen zijn oudoom, tevens beschermer en leermeester, de dictator Gaius Julius Caesar werd vermoord in de senaat en Gaius Octavius in zijn testament bleek te zijn opgenomen als zijn erfgenaam. Zijn oorspronkelijke naam zal verder worden gebruikt om verwarring te voorkomen. De dood van Caesar was de start van een bloedige machtsstrijd en een vervolg van de Romeinse revolutie. De Romeinse republiek, waarbij als uitgangspunt gold dat niemand de absolute macht voor langere tijd zou kunnen krijgen, was al jaren corrupt en incompetent en had al eerder fases van opstanden en moorden gekend. Caesar bracht, na het verslaan van zijn tegenstanders, een doodsteek toe aan de republiek door zich als dictator voor het leven te benoemen.²

De opkomst van Julius Caesar, zijn dood en de machtsstrijd hierna is altijd een geliefd onderwerp geweest bij kunstenaars, schrijvers, dichters en later ook filmmakers. Een recent voorbeeld hiervan is de televisieserie Rome. Deze werd tussen 2005 en 2007 uitgezonden en werd een megakraker. Op de zender HBO werd de eerste uitzending bekeken door 8,9 miljoen kijkers en de serie eindigde met een groep van 4 miljoen kijkers.³ De serie werd uitgezonden over twee seizoenen, met in de hoofdrollen twee legionairs, Titus Pullo en Lucius Vorenus, die voortdurend toeschouwers zijn van de historische gebeurtenissen. Het eerste seizoen speelt zich af ten tijde van de befaamde Julius Caesar en zijn klim naar de macht. Deel één eindigt met de moord op Caesar in de senaat. In seizoen twee wordt de opnieuw opgeleefde Romeinse revolutie beschreven, waarin de grote machtsstrijd tussen de rechterhand van

¹ Anthony Everitt, *Augustus de Eerste keizer*, (Amsterdam 2007) 28-30.

² Ronald Syme, *The Roman Revolution*, (Oxford 1967) 55.

³ <http://www.theguardian.com/media/2006/jan/05/overnights> geraadpleegd op (10-12-2014)

Caesar, Marcus Antonius, en zijn erfgenaam Gaius Octavius centraal staat.

Over Caesar zijn vele films en theaterstukken geschreven, waarin vaak zijn dramatische dood en de opvolgingsstrijd onderwerp zijn geweest. De link tussen de machtsbeluste Gaius Octavius en de latere Augustus is hierom bijna nooit een centraal thema geweest. Vooral de dubieuze rol die hij in deze machtsstrijd heeft gespeeld is naar de achtergrond verdwenen.⁴ Het is daarom des te interessanter om te kijken wat de serie Rome met deze periode heeft gedaan, en of deze een andere kijk geeft op de historische persoon Gaius Octavius. Dit leidt tot de centrale vraag van dit stuk: “Of en hoe draagt de serie Rome bij aan een beter beeld over de historische Gaius Octavius en zijn rol tijdens de Romeinse revolutie?” Met deze vraag wordt getracht te kijken of in de serie Rome het historische verhaal als decor wordt gebruikt of dat de serie Gaius Octavius van een andere kant laat zien en zorgt voor een aanvulling op het doorgaans zo positieve beeld dat over hem bestaat.

Dit onderzoek heeft veel raakvlakken met receptiegeschiedenis. Deze tak van wetenschap zal in de stand van het onderzoek worden uitgelegd als ook de ontwikkeling in het debat rondom Gaius Octavius. Dit heeft namelijk ook een zekere verandering ondergaan en zijn optredens in zijn jonge jaren zijn lange tijd onderschat. In het eerste hoofdstuk zal de opkomst in de politiek centraal staan. Dit wordt telkens gelinkt aan de serie. Indien er bepaalde lacunes en hiaten in de serie voorkomen zal dit worden besproken. In hoofdstuk twee komt de rol van propaganda aan bod. In de stand van het onderzoek speelt dit een belangrijke rol in het begrijpen van Octavius. De vraag is of en hoe dit in de serie terugkomt en of men hiermee terugkomt op recente ontwikkelingen in het debat.

⁴ Anton van Hoof, ‘Wandaden van de verheerlijkte Augustus, De schaduwzijden van een modelvorst’, *Hermeneus* 86-2 (2014) 63-68.

2. Stand van het onderzoek

“Geschiedenis wordt geschreven door de overwinnaars”, beweerde de beroemde Engelse staatsman Winston Churchill ooit.⁵ Deze uitspraak is zeker van toepassing op Augustus. Bijna niemand heeft, zoals hij, bijna letterlijk zijn eigen geschiedenis geschreven. In zijn ‘Res gestae divi Augusti’. teksten die staan opgesteld bij het Mausoleum van Augustus in Rome, beschrijft hij zijn heroïsche daden en presenteert hij zich als de redder en beschermer van de staat. Hij vertelt hierin geen directe leugens, alhoewel hij bepaalde gebeurtenissen verzwijgt of vergoelijkt. De geschiedschrijving is hem genadig geweest, mede omdat hij zijn eigen geschiedenis heeft kunnen schrijven en gezegend was met een lang leven, waardoor hij vele tegenstanders overleefd heeft. De Romeinen, die de chaos hadden meegemaakt van de burgeroorlog, waren blij dat deze ten einde was. Ook al betekende dit dat Octavius successievelijk al zijn tegenstanders uit de weg heeft geruimd. Hij is hiermee in de geschiedschrijving lange tijd positief weggekomen. Het heeft ervoor gezorgd dat zijn imago van geweldige keizer en beschermer van de staat altijd de boventoon heeft gevoerd.⁶

Over zijn jonge jaren, die in dit werkstuk centraal staan, zijn toch veel bronnen beschikbaar en er is een debat te ontwaren onder historici over het beeld van Gaius Octavius. Één van de debatten gaat over de vraag of Gaius Octavius door de omstandigheden werd gedwongen extreme maatregelen te treffen of dat dit uit een soort wreedheid en/of een zucht naar macht voortkwam. Dit behoeft een zekere toelichting. Gaius Octavius was pas 18 jaar oud toen Caesar stierf en ondanks het feit dat hij in zijn testament stond als de erfgenaam van Caesar, had dit geen rechtsgrond en was het accepteren van het testament en zichzelf uitroepen tot opvolger op het eerste gezicht een onwaarschijnlijke daad. Marcus Antonius was de belangrijkste man aan de zijde van Caesar geweest en ook de meest waarschijnlijke opvolger van Caesar. De aanhangers van Caesar alsmede de legioenen schaarden zich na zijn dood dan ook logischerwijs achter hem.⁷ Een andere geduchte concurrent was de groep die de dictator had vermoord en zich als de redder van de republiek zag. Zij stonden onder leiding van Cassius en de beroemdste uit de groep van moordenaars van Caesar, Marcus Junius Brutus. Zij zaten na de moord in een lastig parket, aangezien de burgerbevolking zich tegen

⁵[http://www.rug.nl/education/scholierenacademie/studieondersteuning/profielwerkstuk/alfasteunpunt/subjects/onderwerpen/geschiedenis/manipulatievande geschiedenis geraadpleegd op \(20-12-2014\)](http://www.rug.nl/education/scholierenacademie/studieondersteuning/profielwerkstuk/alfasteunpunt/subjects/onderwerpen/geschiedenis/manipulatievande geschiedenis geraadpleegd op (20-12-2014))

⁶ van Hooff ‘Wandaden van de verheerlijkte Augustus’, 63-65.

⁷ Ronald Syme, *The Roman Revolution*.

hen keerde, maar wisten later wel een leger te verzamelen om te strijden tegen Antonius en Octavius.⁸

Octavius beschikte daarentegen niet over een leger en had in theorie door de erfenis wel de beschikking over veel geld, maar in de praktijk had Marcus Antonius de leiding en beschikte over de staatskas. Het was daarom een risico om zich in de strijd te mengen en de macht te claimen. Na veel strubbelingen en interne machtsstrijd, die later nog uitgebreider aan bod zullen komen, verwierf hij de macht.⁹ Veel auteurs zijn het erover eens dat hij extreme acties heeft ondernomen om dit te bewerkstelligen. Het beroemdste voorbeeld staat beschreven in het boek 'The Roman Revolution' van Ronald Syme. Het boek is nog steeds een van de standaardwerken over de Romeinse revolutie en over Gaius Octavius. Syme laat op overtuigende wijze zien dat de republiek al lange tijd niet meer functioneerde en dat Octavius weliswaar extreme en illegale maatregelen nam en het geweld niet schuwde, maar dat hij niet daarin niet afweek van zijn voorgangers zoals Caesar en Pompeius. Syme stelt dat de republiek dit type leiders zelf creëerde.¹⁰ Syme ziet Octavius als een product van zijn eigen tijd. Met het verval van de republiek en de slechte organisatie, werd de ruimte geschonken aan daadkrachtige ambitieuze mannen, zoals zijn voorgangers al eerder hadden bewezen. Syme erkent dat Octavius in het begin in een lastig parket zat en dat zijn onzekere toekomst hem dwong daadkrachtig op te treden.¹¹

Het beeld dat Syme heeft geschetst over Octavius en de republiek is nooit verdwenen, mede omdat zijn werk op een enorm uitgebreid onderzoek is gebaseerd. Over de val van de republiek zijn wel tegengeluiden te vinden zoals het werk van Erich Gruen: *The last Generation of the Republic*. Hierin beidt hij een alternatief voor de versie van Syme dat de republiek al lange tijd in verval was geraakt en dat de ondergang onvermijdelijk was. Hij probeert aan te tonen dat dat dit niet het geval was en dat er meer belang moet worden gehecht aan de acute factoren. Veel historici blijven echter in de lijn van Syme en zien toch wel degelijk het probleem in het slecht functioneren van de republiek en de heersende moraal. Gruen heeft echter wel enige nuance weten aan te brengen in het debat door niet te kiezen voor een te deterministische visie.¹²

Andere auteurs hebben het beeld van Syme verrijkt met aanvullend onderzoek. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek naar de rol van propaganda. Octavius was misschien niet

⁸ Ibidem, 97-99

⁹ Jochen Bleicken *Augustus*, (München 1998) 52-54

¹⁰ Syme, *Roman Revolution* 149.

¹¹ Syme, *Roman Revolution* 114.

¹² T. J. Luce Review: last generation of the Roman republic *The American Historical Review* Vol. 80, No. 4 (Oct., 1975), pp. 944-945

zo geniaal als zijn oudoom, maar was wel zeer handig in het bereiken van compromissen en hij had goede raadgevers tot zijn beschikking. Het creëren van mythes of bepaalde verhalen gebruiken om er zijn voordeel mee te doen was een specialiteit van Octavius.¹³ De historicus Paul Zanker was een van de eersten die hiervan het belang onderstreepte en een extra dimensie aan de politieke kracht van Octavius heeft toegevoegd.¹⁴ Zanker toont onder andere aan de hand van munten aan op welke manier Octavius zichzelf presenteerde aan het volk. Hij probeerde een mythisch beeld te creëren en zijn positie kracht bij te zetten door zich te beroepen op zijn oudoom Caesar en deze tot een soort god uit te roepen. Zanker stelt dat Octavius uiteraard afhankelijk was van zijn netwerk en leger, maar dat het gebruik van propaganda hem in zijn strijd geholpen heeft.¹⁵

Een andere discussie die vaak aan bod komt in de discussie rondom Octavius is zijn persoonlijkheid. Zijn tijd als ambitieuze jongeman staat in schril contrast met zijn periode als alleenheerser over het Romeinse rijk. Veel historici zijn genadig in hun oordeel, omdat hij zoveel goede daden als heerser heeft verricht.¹⁶ Dit is echter niet voor iedere historicus een bevredigende gedachte. De historicus Pat Southern maakt bijvoorbeeld een verschil tussen meedogenloosheid en wreedheid. Octavius handelde vaak meedogenloos als zijn eigen positie in gevaar kwam, maar er waren ook zeker momenten van wreedheid, waarbij wraak een grote rol speelde.¹⁷ Deze wreedheden zullen later nog uitgebreider aan bod komen. Dit komt ook terug in een van de meest recente boeken over Octavius van Anthony Everitt. In zijn boek 'Augustus, de eerste keizer' beargumenteert hij dat Octavius zowel een wrede kant had als een goede. Hij stelt dat er vaak gekozen wordt voor een eenzijdig beeld, terwijl beide verenigbaar zijn. Dit sluit aan bij de visie van Syme en Southern en hij ziet, evenals Zanker, de kracht van Octavius in het feit dat hij de publieke opinie wist te bespelen en open stond voor raad.¹⁸ Octavius' karakter is echter zeer moeilijk te vatten omdat de bronnen elkaar ook vaak tegenspreken. De Romeinse schrijver Suetonius liet geen kans onbenut om een gruweldaad aan Octavius toe te schrijven, terwijl een andere Romeinse schrijver, Cassius Dio, Octavius in bescherming nam.

In de literatuur is er op veel punten consensus ontstaan over het beeld van Octavius, Velen beschrijven Octavius als een geduldig persoon, die doortastend te werk ging. Hij had

¹³ Paul Zanker, 'The power of images in the age of Augustus' (Michigan 1990) 101-106.

¹⁴ Paul Zanker, *The power of images* 101-106.

¹⁵ Ibidem 35-37.

¹⁶ Werner Eck, *The age of August* (Oxford 2003) 125.

¹⁷ Pat Southern, *Augustus* London (1998) 100.

¹⁸ Everitt, *Augustus* 164-168.

een zeer goed ontwikkeld gevoel voor politiek en had snel de intenties van mensen door.¹⁹ Een ander belangrijk punt waarover ook consensus is bereikt is dat Octavius in grote mate zijn eigen geschiedenis heeft kunnen schrijven en zelf alles in werking heeft gesteld om de burgeroorlog te doen vergeten.²⁰ Deze scheiding is tot op de dag van vandaag nog zeer sterk aanwezig en zorgt ervoor dat bijna elke historicus eindigt zoals Werner Eck die schrijft dat zelfs de grootste criticaster van Octavius niet om zijn verdiensten heen kan.²¹

Receptiegeschiedenis

De receptiegeschiedenis of de receptie van de oudheid is niet een vakgebied zonder controverses. Een allesomvattende en eenduidige definitie geven is zeer moeilijk. Een voorbeeld van een mogelijke definitie komt van Lorna Hardwick en Christopher Stray in hun boek: *A Companion to Classical receptions*. Volgens hen gaat receptiegeschiedenis om de manier waarop materiaal uit de oudheid zoals kunst, architectuur, literatuur, archeologische vondsten en schriftelijke bronnen wordt overgedragen, vertaald, herschreven, geïnterpreteerd, opnieuw uitgebeeld en gerepresenteerd. Deze representatie kan dus allerlei vormen omvatten zoals literatuur en kunst, maar ook moderne kunstuitingen zoals films. De auteurs benadrukken dan ook dat het om recepties gaat en niet om een receptie.²² De receptie van de oudheid richt zich dus op hoe de oudheid door de eeuwen heen wordt overgedragen of gerepresenteerd wordt. Een belangrijke reden om deze tak van de oudheid te bestuderen is volgens de historicus Charles Martindale om de oorspronkelijke betekenis van de bronnen te achterhalen en niet te verwarren of aan te vullen met percepties van latere tijden.²³

Niet alle historici beschouwen dit als een nuttige bijdrage. Zij vinden het een wanhopige poging om de oudheid weer in de belangstelling te krijgen. Andere historici vinden het idee erachter interessant, maar vinden de uitwerking vaak tegenvallen, omdat de historicus buiten zijn vakgebied treedt.²⁴ Toch zijn er wel degelijk voorbeelden van onderzoek op het gebied van receptie te vinden, waarin wordt aangetoond dat deze benadering wel degelijk van belang is. Een voorbeeld hiervan is studie van Maria Wyke. In haar boek

¹⁹ Syme, *'Roman revolution'* 114.

²⁰ Zanker, *'The power of images'*, 33.

²¹ Werner Eck, *'The Age of Augustus'* (München 1998) 120-125.

²² Lorna Hardwick & Christopher Stray, *A companion to Classical receptions* (Blackwell 2007) 1.

²³ James Bradley Wells, review: 'Classics and the Uses of Reception' by Charles Martindale, Richard F. Thomas *The American Journal of Philology* Vol. 129, No. 1 (Spring, 2008), 135-140.

²⁴ Charles Martindale 'Review of M. Wyke and M. Biddiss (eds), *The Uses and Abuses of Antiquity'*, *Modern Language Review* 96 (2001), 140-141.

‘Caesar, A life in western Culture’ bespreekt ze welke rol Caesar heeft gespeeld in de westerse cultuur door de eeuwen heen, of liever gezegd het beeld van Caesar. Julius Caesar is een geliefd onderwerp geweest om te gebruiken als referentiekader op het gebied van verovering, staatsman, als vernietiger, maar ook als grondlegger. Zijn beeld is door de eeuwen heen constant gebruikt voor verschillende doeleinden en dit kan zeer verwarrend zijn om de Caesar van vlees en bloed in zijn eigen tijd te begrijpen. Tevens zegt de representatie van Caesar iets over de tijd waarin deze is ontstaan.²⁵

Wyke laat een voorbeeld van receptieonderzoek zien en zij heeft een uiterst omvangrijk onderzoek gedaan. In dit onderzoek wordt alleen het tweede seizoen van de serie Rome onderzocht en de rol van Octavius. De serie Rome zelf is ook een onderwerp met controverses. De schrijver Robert Harris had commentaar op de serie en vond dat de makers te veel naar sensatie streefden en hun verhaal te veel op fictie gebaseerd was.²⁶ Robert Harris was niet de enige die niet te spreken was over de historische juistheid van de serie en vond dat het weinig met geschiedenis van doen heeft. Ondanks het feit dat de Serie Rome recent is en dat er daarom ook nog niet heel veel onderzoek naar gedaan is, hebben enkele auteurs zich al over de serie gebogen. Een van die auteurs is Jeffrey Richards. Hij heeft in zijn boek ‘Hollywood’s Ancient Worlds’ allerlei films en series over de oudheid bestudeerd en hierover zijn oordeel gegeven. Richards beargumenteert dat de makers zijn gegaan voor geloofwaardigheid en minder voor realiteit. De serie refereert volgens hem alleen naar de problemen en vraagstukken van de huidige samenleving. Volgens Richards is de manier waarop de makers van de serie Rome de stad Rome hebben gepresenteerd typerend voor films over de oudheid. In eerste instantie lijkt het beeld van de befaamde stad inderdaad gebaseerd op betrouwbare bronnen over hoe Rome er uitzag, vies en rommelig, maar volgens Richards hebben de makers zich meer gebaseerd op Mexico City of Bombay met wat kenmerken van Rome erin. De oudheid wordt als decor gebruikt en de onderwerpen zijn hedendaags. De serie Rome vormt hierop geen uitzondering.²⁷

Een tegenstander van deze visie is Monica S. Cyrino. Zij is de editor van het boek ‘Rome season one: History makes television’. Zij stelt dat deze serie een bijdrage levert aan de kennis en begrip van de oudheid en dat elke vorm waarin de oudheid gerepresenteerd wordt in het heden een bijdrage levert.²⁸ Beide auteurs erkennen het bestaan van hedendaagse problematiek in de serie. Een ander belangrijk argument voor het gebruik van de serie Rome

²⁵ Maria Wyke, *Caesar, A life in Western culture* 119-125

²⁶ Jeffrey Richards 189-193

²⁷ Jeffrey Richards, *‘Hollywood’s Ancient World’ (London 2008) 189-193.*

²⁸ Monica S. Cyrino, *‘Rome Season one: History make television’ (Oxford 2008) 1-10.*

is dat receptiegeschiedenis een bijdrage kan leveren aan het tegengaan van het positieve beeld dat heerst over de Romeinse tijd. Vanuit het voorgaande luidt de vraagstelling in dit werkstuk: “Of en hoe draagt de serie Rome bij aan een beter beeld over de historische Gaius Octavius en zijn rol tijdens de Romeinse revolutie?”

3. Opkomst in de politiek

De relatie tussen Octavius en Caesar heeft altijd een belangrijk thema gevormd in de discussies rondom Octavius. Caesar was volgens de bronnen enorm gesteld op zijn achterneefje. Dit blijkt uit het feit dat hij Octavius in zijn testament tot zoon en erfgenaam heeft benoemd, hetgeen in deze tijd ongebruikelijk was. Caesar moet hebben geweten, dat hij met deze daad Octavius lanceerde met zijn titel, en hiermee meteen zorgde voor een politieke carrière in de top.²⁹ Het aanvaarden van het testament was echter een zeer risicovolle zaak, aangezien Octavius niet beschikte over een uitgebreid netwerk of een leger.³⁰ Het accepteren van het testament en het zich presenteren als de opvolger van Caesar vormt het eerste thema van dit hoofdstuk. Hierin zal worden gekeken naar zowel de serie als de literatuur. Wat waren volgens de bronnen de beweegredenen om dit testament te aanvaarden en hoe komt Octavius naar voren in de bronnen? Vervolgens zal worden gekeken naar hoe de serie dit heeft neergezet. In het tweede deel van het hoofdstuk zal op dezelfde wijze worden gekeken naar het opstellen van de proscriptielijsten. Deze lijsten bevatten de namen van tegenstanders en/of rijke mensen, die vogelvrij verklaard werden. Deze lijsten zijn opgesteld door Marcus Antonius, Octavius en proconsul Lepidus, en hebben in de historiografie inzicht gegeven in de duistere kant van Octavius.

3.1 Het accepteren van de erfenis

Octavius was in Apollonia (tegenwoordig Albanië) toen hij het bericht ontving over de moord op Caesar. Hij keerde onmiddellijk terug naar Rome. Onderweg kreeg Octavius te horen dat Caesar hem had geadopteerd en hem tot zijn erfgenaam had benoemd. Octavius twijfelde of hij deze erfenis moest aanvaarden, want hiermee presenteerde hij zichzelf als een van de opvolgers van Caesar en koos partij tegen de moordenaars van Caesar. Zijn moeder en stiefvader raadden hem dan ook aan om af te zien van zijn erfenis. Octavius legde dit advies naast zich neer en trok naar Rome om zijn positie op te eisen.³¹

Ondertussen had Marcus Antonius zich in Rome ook opgeworpen als de opvolger van Caesar. Of hij weet had van de moordaanslag is onbekend, maar historicus Antony Everitt

²⁹ Syme, *Roman revolution*, 113.

³⁰ Syme, *Roman revolution*, 114

³¹ Adrian Goldsworthy, *'Caesar'* (Londen 2007) 571.

schrijft dat dit zeer waarschijnlijk wel het geval is, omdat hij de moordenaars clementie aanbood en samen met hen verder wilde regeren.³² Syme gaat hier niet vanuit, omdat de Caesariaanse factie na de dood van Caesar verdeeld was en Antonius niet door iedereen zou worden geaccepteerd als de nieuwe leider. Hij werpt ook als argument op dat Antonius Caesar altijd trouw was gebleven en er juist gebaat bij was om Caesar aan de macht te laten.³³ De makers van de serie kiezen hierin de kant van Syme. Antonius had na de dood van Caesar de sterkste positie en de tegenstanders waren zich ook bewust van zijn macht. Toen Cicero, een van de beroemdste redenaars en senator uit die tijd in Rome, hoorde van de geslaagde actie om Caesar te doden was hij in zijn nopjes, totdat hij zich realiseerde dat Antonius nog steeds levend rondliep. Hij concludeerde dat er maar half werk was verricht en dat ze met Antonius een zeer moeilijk te voorspellen en soms wrede tegenstander hadden.³⁴ De redenering van Cicero was achteraf gezien juist. Antonius keerde zich tegen de ‘verdedigers’ van de republiek en deze moesten uit Rome vluchten. Antonius vermoorden was echter ook een onhandige zet geweest, want in Italië wemelde het van de Caesariaanse veteranen en volgens Syme was het voor de moordenaars van Caesar van het begin af aan al een verloren strijd geweest, omdat ze de politieke situatie geheel verkeerd hadden ingeschat.³⁵ De koerswijziging van Antonius kwam echter door toedoen van de jonge Octavius.³⁶

Octavius wierp zich in Rome op als opvolger van Caesar en veel oud veteranen van Caesar waren gecharmeerd van hem. Hij had de titel geërfd en had in theorie veel geld, maar Antonius was niet bereid dit te geven en had al een aanzienlijk deel voor zichzelf gebruikt.³⁷ Octavius was echter inventief en bereid risico’s te nemen. Hij betaalde uit eigen zak het deel dat Caesar aan de burgers wilde nalaten. Hiermee maakte hij zich zeer populair bij het volk en hij probeerde Antonius zwart te maken, door het verhaal te verspreiden dat deze samenspande met de moordenaars van Caesar, en dat dit voor iemand die de rechterhand van Caesar was geweest ongepast was. Dit plan werkte en Antonius was gedwongen om afstand te nemen van Brutus en Cassius, die zich opwierpen als leiders van het republikeinse kamp. Deze splitsing zorgde ervoor dat de kans op een burgeroorlog aanzienlijk vergroot werd.³⁸ Antonius kon Octavius ook niet vermoorden of afzetten, omdat deze zo populair was onder de veteranen

³² Everitt, ‘Augustus’ 98-99.

³³ Syme, *Roman revolution*, 108-109.

³⁴ Matthew Clarck, ‘Augustus, first Roman emperor : power, propaganda and the politics of survival (Bristol 2010) 64-68.

³⁵ Syme, *Roman revolution*, 108-109.

³⁶ Southern, *Augustus*, 34-37.

³⁷ Eck, *Age of Augustus*, 11.

³⁸ Syme, *Roman revolution*, 118.

van het Caesariaanse kamp. In reactie hierop vond een symbolische bijeenkomst plaats, waarbij beiden zich met elkaar verzoenden. De verdere samenwerking werd een verstandshuwelijk. Marcus Antonius beschikte over een leger en was een gevierd en competent generaal. Octavius had zijn titel, was populair bij de massa, maar had nog geen manier gevonden om dit om te zetten in tastbare kracht.³⁹

De gebeurtenissen in de serie Rome komen slechts gedeeltelijk overeen met het beeld uit de bronnen en literatuur. In de serie is Octavius in Rome op het moment dat Caesar wordt vermoord. Hij woont dan nog bij zijn moeder. Zijn moeder is, in tegenstelling tot wat de bronnen beweren, in de serie niet zo vroom en heeft een langdurige liefdesrelatie met Marcus Antonius. Op dit punt van de serie is dan ook veel kritiek gekomen van historici.⁴⁰ De familieverhoudingen binnen het gezin van Octavius zijn grotendeels verzonnen en van een relatie tussen zijn moeder en Marcus Antonius, die als een rode draad door de serie loopt, is volgens historici nooit sprake geweest. Het huwelijk tussen de zus van Octavius, Octavia, en Marcus Antonius is in lijn met de geschiedenis en heeft in 40. v. Chr. plaatsgevonden als teken van politieke verbondenheid. Anders dan de familieverhoudingen worden de politieke verhoudingen wel juist weergegeven. Antonius ziet Octavius in de bronnen als een kind en niet als een serieuze tegenstander. Dit komt in de serie ook terug. Antonius noemt hem vaak ‘the kid’. De oudgediende van Caesar had ook het beheer over de kas en zowel in de serie als in de bronnen claimt Octavius op basis van het testament zijn geld. Antonius vertelt in de serie tegen Octavius dat het geld eraan komt, maar dat het nog een tijdje kan duren door alle papierwerk. Deze neerbuigende houding is kenmerkend voor de historische Antonius ten opzichte van de achttienjarige Octavius en ook niet geheel verwonderlijk.⁴¹ Hij had immers op dit punt nog weinig te vrezen van de ‘jongen’.

Een belangrijke ontwikkeling in de opvolgingsstrijd was de eerste lastercampagne tegen Antonius. Deze was noodzakelijk voor Octavius om zich een goede machtspositie te verwerven. Dit komt in de serie op een andere manier terug dan in de bronnen. In de bronnen werd er door Octavius gebruik gemaakt van speeches en probeerde hij veteranen om te kopen en leverde hij commentaar op de dubieuze rol van Antonius en de moordenaars van Caesar.⁴² In de serie wordt deze ruzie op een andere manier verbeeld. Octavius geeft een deel van het geld van de staatskas aan de burgerbevolking. Antonius is hierover woest en slaat hem in

³⁹ Syme, *Roman Revolution*, 118.

⁴⁰ Cyrino, *Rome*, 130-133.

⁴¹ Bleicken, *Augustus*, 137.

⁴² Syme, *Roman Revolution*, 118-120.

elkaar. Het zaaien van onvrede onder de veteranen heeft de serie geheel weggelaten. De serie heeft hierin een keuze gemaakt door de geldkwestie centraal te stellen en de opstand van de veteranen op de achtergrond te laten. Het resultaat is echter hetzelfde. Antonius en Octavius zijn vanaf dit moment meer vijanden dan vrienden. Antonius vertrekt naar zijn leger en Octavius gaat een leger rekruteren om zich voor te bereiden op de gevechten die gaan komen.

3.2 De proscriptielijsten

“Veel mensen werden op allerlei manieren vermoord en vervolgens onthoofd, om zo het bewijs te hebben voor de beloning. Op de vlucht verloren zij hun waardigheid en ruilden hun vroegere opzichtige kleding voor vreemde vermommingen. Sommigen lieten zich in putten zakken, sommigen daalden zelfs af naar het vuil van de riolen en anderen klommen op beroete dakspanten of hurkten dicht opeengepakt en zwijgend op zolders. Sommigen hadden niet alleen veel te vrezen van de vervolgers, maar ook van vrouwen en kinderen met wie ze niet goed konden opschieten, of van ex-slaven en slaven, of schuldeisers, of naburige grondbezitters die hun zinnen hadden gezet op hun landerijen”.⁴³

Dit is een passage van Appianus om aan te tonen welke gevolgen de proscriptielijsten hadden op de bevolking in Rome. Deze zijn ingevoerd door het zogenoemde tweede triumviraat, bestaande uit Marcus Antonius, Octavius en Lepidus. Nadat ze elk een tijd hun eigen weg waren gegaan, en na twaalf maanden van onderlinge strijd, beseften Antonius en Octavius dat ze de krachten moesten bundelen, omdat de republikeinen Cassius en Brutus bouwden aan een sterk leger. Zij waren ver weg in Griekenland, maar als zij weer sterk zouden worden in Italië zou de senaat achter deze twee mannen gaan staan.⁴⁴ In reactie op deze dreiging startten de triumviri een overleg omdat hun situatie zeer penibel was. Antonius was verreweg de machtigste en de meest ervaren kracht en uit de bronnen komt ook naar voren dat Octavius relatief weinig inbreng had in vergelijking met Antonius.⁴⁵ Octavius had Antonius tussentijds wel een keer verslagen, maar de legers van Lepidus hadden zich vervolgens bij Antonius gevoegd, en daarom verkeerde hij wederom in de dominante positie. Lepidus zat zeer waarschijnlijk in het triumviraat om bij onenigheid als beslissende stem te fungeren in het voordeel van Antonius. In de literatuur is er een redelijk eenduidig beeld over Lepidus. Dit is het best te typeren aan de hand van Syme, die Lepidus een zwak karakter toeschrijft.⁴⁶ De serie heeft wat dat betreft Lepidus ook zeer treffend weergegeven, want hij

⁴³ Appianus ‘*Bellum Civile*’ deel 4 161.

⁴⁴ Syme, *Roman revolution*, 188.

⁴⁵ Bleicken, *Augustus*, 88.

⁴⁶ Syme, *Roman revolution*, 188.

speelt de gehele serie een minimale en klungelige rol.

Tijdens de onderhandelingen van het triumviraat stonden drie punten op de agenda; hoe konden ze hun macht legaliseren, hoe moesten ze fondsen werven voor de oorlog tegen Brutus en Cassius, en, ten derde, hoe konden ze voorkomen dat de oppositie weer op krachten kwam? Het eerste punt werd opgelost door het driemanschap om te vormen naar een commissie, die vijf jaar zou bestaan. Deze was bevoegd om wetten in te voeren of af te schaffen en om regeringsfunctionarissen voor te dragen. Het tweede en derde punt werden opgelost met de proscriptielijsten. Deze waren al eerder gebruikt door de oud-dictator Cornelius Sulla, die hiermee zijn tegenstanders wegvaagde door ze vogelvrij te verklaren en een beloning op hun hoofd te zetten. Ze konden zo de bezittingen verkopen van de slachtoffers en ze konden alle tegenstanders uit de weg ruimen. Deze maatregel was in eerste instantie genomen om de tegenstanders te verslaan.⁴⁷

De proscriptielijsten vormen een van de bekendste voorbeelden van Octavius' tomeloze ambitie om meer macht te verwerven en het is dan ook vaak aangehaald als gruwdaad. Suetonius schrijft over Octavius dat, toen het besluit tot vogelvrijverklaring was genomen, hij nog harder optrad dan zijn beide collega's.⁴⁸ Dit in tegenstelling tot Cassius Dio, die Octavius in zijn bronnen beschermt en stelt dat hij juist zoveel mogelijk mensen probeerde te redden.⁴⁹ Allerlei mensen kwamen op de lijst. Octavius ging er mee akkoord dat zijn beschermer Gaius Toranius op de lijst terecht kwam. Hij liet ook Cicero vallen met wie hij nauw had samengewerkt in de senaat. Het verraad aan Cicero is een van de meest geruchtmakende acties van Octavius in zijn klim naar de macht.⁵⁰ Van Antonius was bekend dat hij een hekel had aan Cicero en dat hij daartoe ook alle reden had. Octavius had echter veel aan Cicero te danken. Na zijn vertrek uit Rome had hij geen troepen, geen officiële ambten en was hij van plan om een illegaal leger te rekruteren, hetgeen ook gelukt is. Dankzij Cicero's steun in de senaat heeft hij officiële posten weten te bemachtigen om zijn situatie te legaliseren en zo gezien te worden als beschermer van de republiek. De senaat was hier zelf bij gebaat, want de senaat had zelf geen legers tot haar beschikking.⁵¹ Ondanks deze samenwerking verscheen Cicero op de proscriptielijsten en kan dit op het eerste oog gezien worden als verraad. De vraag is echter of het plaatsen van Cicero's naam op proscriptielijsten een teken was van Octavius tomeloze Ambitie of dat dit verraad minder erg was dan dat het

⁴⁷ Southern, *Augustus*, 53-55.

⁴⁸ Suetonius, *Keizers van Rome* (vertaling: D. den Hengst), (Amsterdam 2010) 27.

⁴⁹ Cassius Dio, *Samenzwering en verraad. De strijd om de macht na de moord op Julius Caesar*, vertaald door G. H. DE VRIES, (Amsterdam, 2006) 46.

⁵⁰ Bleicken, *Augustus*, 146.

⁵¹ Southern, *Augustus*, 55-57.

op het eerste oog leek.

Marcus Tullius Cicero was een van de meest getalenteerde senatoren van zijn tijd, maar tevens iemand die meer met deze talenten had kunnen doen. Hij presenteerde zichzelf als verdediger van de republiek, maar Syme ziet in Cicero geen revolutionair of verdediger die alles in werk stelde om de republiek te redden, maar vooral iemand die genoot van macht en aanzien en erop uit was zijn invloed te handhaven.⁵² De bronnen over Octavius en Cicero zijn zeer misleidend en kunnen een verkeerd beeld geven van hun relatie. Cicero prijst Octavius bijvoorbeeld in zijn vijfde philippica. De philippica's waren een reeks speeches tegen Antonius. Hierin beweert hij de jongeman door en door te kennen en dat hij voor hem garant staat. Hierdoor lijkt het dat Octavius op een later punt een van zijn mentoren heeft verraden.⁵³ Dit valt echter te betwijfelen. Cicero had het idee om Octavius te gebruiken voor zijn eigen doeleinden. Hij wilde Octavius gebruiken om Antonius te verslaan en hem vervolgens ter zijde schuiven.⁵⁴ In die tijd circuleerde de opmerking van Cicero over Octavius: "laudandus adolescens, orandus et tollendus." 'We moeten de jongeman prijzen, decoreren en laten verdwijnen'.⁵⁵ Het is zeer waarschijnlijk dat Octavius, die door alle historici wordt geroemd om zijn vermogen om de politieke situaties juist in te schatten, dit plan doorheeft en Cicero voor zijn eigen doeleinden gebruikt. In de briefwisselingen noemt Octavius Cicero zelfs een paar keer vader, maar dit is voor Syme geen reden om deze relatie als oprecht te bestempelen. Sterker nog, Syme stelt dat als Octavius iemand vader noemt, deze persoon in groot gevaar verkeert.⁵⁶

Cicero's precieze rol in de historie is moeilijk te benoemen, ondanks het feit dat er zoveel bewaard is van zijn geschriften. Hij presenteerde zichzelf als de leider van de republikeinse factie in Rome nadat de mannen van het triumviraat en Cassius en Brutus uit Rome zijn vertrokken.⁵⁷ Dit beeld is echter zeer twijfelachtig. Alle senatoren kenden Cicero te goed en hebben hem waarschijnlijk nooit als een echte leider gezien. Hij werd gezien als een draaikont en iemand die zich altijd op zijn grootse daden beriep, omdat hij geen beroemde voorouders had.⁵⁸ Hij werd ook niet in het plan opgenomen om Caesar te vermoorden omdat

⁵² Syme *Roman revolution*, 146.

⁵³ Syme, *Roman revolution*, 182.

⁵⁴ Ibidem 182.

⁵⁵ Willem van manen Een gevaarlijk pact de betrekkingen tussen Cicero en Octavianus Hermeneus 86-2 (2014) 85.

⁵⁶ Syme, *Roman revolution*, 143.

⁵⁷ Syme, *Roman revolution*, 143.

⁵⁸ Bleicken, *Augustus*, 91.

ze bang waren dat hij zijn mond niet kon houden.⁵⁹ Bleicken noemt hem wel de leider van Rome maar in een Caesariaanse factie, om aan te geven dat hij weliswaar het hoogste woord voerde, maar dat het meer een schijnvertoning was.⁶⁰ Zanker stelt ook dat hij de belangrijkste woordvoerder was, maar zeker niet de leidende staatsman.⁶¹

De moord op Cicero kan worden gezien als een logische daad. Antonius haatte de man en Octavius had ook geen reden om Antonius ervan te weerhouden om hem op de lijst te zetten en heeft Cicero precies op het juiste moment aan de kant geschoven. Dit is, om de terminologie van Southern te gebruiken, een teken van meedogenloosheid, want Octavius had zeer veel te danken aan Cicero. Ze gebruikten elkaar wederzijds en rationeel gezien was dit een verantwoorde maar nietsontziende keuze. Het dramatische verhaal dat hij zijn mentor verraadde is waarschijnlijk onjuist. Het verhaal van Appianus, die schrijft dat er moordenaars vooruit werden gestuurd naar een paar prominenten om te zorgen dat ze niet konden ontsnappen, is in het geval van Cicero niet waarschijnlijk.⁶² Cicero had de tijd om te vluchten, maar heeft dit niet gedaan, waarschijnlijk met de gedachte dat er nog wat te regelen viel.⁶³ Sterker nog, zo extreem als Appianus in zijn passage de proscriptielijsten heeft beschreven, lijkt dit sterk aangedikt. Velen konden vluchten en uit de lijst van consuls werd alleen Cicero op de lijst gezet.⁶⁴ Syme en Southern geven aan dat het moeilijk te achterhalen is wat precies waar was, omdat Octavius er alles aan heeft gedaan om zijn latere regeerperiode gescheiden te houden van deze donkere bladzijde uit de geschiedenis.⁶⁵

Op basis van de literatuur kan worden gesteld dat in de serie zowel Cicero als Lepidus treffend worden weergegeven. Lepidus wordt als een onbeduidend figuur afgebeeld en wordt vaak genegeerd door de anderen. Cicero wordt in de serie neergezet als een draaikont en een angsthaas en zeker niet als de leider van Rome, maar desalniettemin iemand die veel invloed had en bekend stond om zijn spreekvaardigheid en daar zichtbaar van genoot.⁶⁶ Een groot verschil is dat Syme en Bleicken vooral Cicero beschrijven als iemand die zijn eigenbelang verdedigde en niet zozeer als een beschermer van de republiek.⁶⁷ De makers van de serie zijn positiever in hun oordeel en laten zien dat Cicero het verdedigen van de republiek niet uit

⁵⁹ Syme, *Roman revolution*, 143.

⁶⁰ Bleicken *Augustus* 91.

⁶¹ Zanker, *The power of Images* 39.

⁶² Appianus *Bellum Civile* 162.

⁶³ Syme, *Roman revolution*, 192.

⁶⁴ Syme, *Roman revolution*, 192.

⁶⁵ Southern, *Augustus*, 55-57

⁶⁶ Jeffrey Richards, *Hollywood*, 189.

⁶⁷ Syme, *Roman revolution* 146.

eigenbelang deed, maar uit zijn streven naar een groter goed. Dit illustreren ze aan de hand van een scène, waarin Cicero weigert te vluchten voor de moordenaars, maar als laatste heroïsche daad een brief schijft naar Brutus om hem te waarschuwen in een poging de republiek te redden. De relatie tussen Octavius en Cicero is wel treffend weergegeven in de serie. Ze laat duidelijk zien dat het geen vrienden zijn en dat het om een rationeel pact gaat, maar tegelijkertijd proberen ze de schone schijn op te houden door elkaar te bejubelen en vleierende opmerkingen te maken. De makers van Rome hebben er niet voor gekozen om de dramatische versie te kiezen en het verraad van een vriend en mentor centraal te stellen, de passage van Appianus ter harte te nemen en de executies uitgebreid te laten zien in de serie. Ze zijn in plaats hiervan ervoor gegaan om de onderlinge verhoudingen realistisch weer te geven en Syme te volgen in de politieke slangenkuil. De interessante rol van Cicero hebben ze veel aandacht gegeven, maar juist op een realistische manier, behalve dan dat ze hem misschien wat nobeler hebben gemaakt.

Een ander punt zijn de machtsverhoudingen bij het triumviraat. Octavius wordt wel machtiger afgebeeld in de serie dan hij in de geschiedenis op dat moment was. De serie heeft dit waarschijnlijk gedaan om het verhaal logischer te laten verlopen. Een groot verschil met de serie is dat Octavius, in tegenstelling tot de literatuur, een en al kilheid en onvriendelijkheid uitstraalt. Uit de bronnen kwam Octavius ook niet altijd positief uit de verf, maar wordt hij regelmatig ook als vriendelijk ervaren en zeker ten opzichte van zijn twee trouwe vrienden Agrippa en Maecenas.⁶⁸ Aan deze vriendelijke kant wordt door de serie geen aandacht geschonken. Het meest illustratieve voorbeeld in de serie, om zijn kille en afstandelijke karakter te benadrukken, komt in de laatste episode van seizoen twee voor. Na de dood van Antonius probeert hij Cleopatra, de vorstin van Egypte en tevens de laatste vrouw van Antonius, over te halen om naar Rome te komen. De kijker weet dat hij dit doet om haar mee te nemen op een triomftocht waarin ze op het einde zou worden gewurgd. Hij probeert op vriendelijke wijze te zeggen tegen haar dat ze daar als gast zou zijn en ze in Rome samen een verbond zouden sluiten. Ze wantrouwt echter zijn motieven en is er heilig van overtuigd dat hij haar wil vermoorden. Uit wanhoop pleegt ze uiteindelijk zelfmoord. Na het bericht van haar overlijden vraagt Octavius aan zijn vriend Agrippa: “Waarom heeft ze dat gedaan? Ik was toch vriendelijk tegen haar.” Hierop zegt Agrippa dat hij nu eenmaal dat effect op mensen heeft. Dit beeld van Octavius als kille man is waarschijnlijk gebaseerd op zijn

⁶⁸ Zanker, *The power of images*, 71.

dadendrang of omdat de makers hem interessanter wilden maken voor de serie. Hij had echter wel degelijk het vermogen om vriendelijk te zijn, mensen kansen te bieden en charmant en innemend over te komen, hetgeen ook logisch is want anders zou hij nooit veel bondgenoten hebben kunnen verwerven. Zijn vriendschap met Agrippa en Maecenas komt ook aan bod in de serie, maar in de serie is hij ook tegen hen afstandelijk en kil, hetgeen vanuit de geschiedenis zeer onwaarschijnlijk is, aangezien Agrippa al zijn veldslagen voor hem gewonnen heeft en zijn hele leven trouw aan Octavius is gebleven.⁶⁹

Octavius' karakter hebben de makers eenzijdig belicht, ze hebben vooral de nadruk gelegd op zijn meedogenloosheid en zucht naar macht. De serie heeft echter wel aandacht voor de verstandhoudingen binnen het triumviraat en ze laten Cicero en Lepidus opnieuw tot leven komen. Het beeld dat in de literatuur naar voren komt van Octavius die alles deed in een poging om aan de macht te komen en hiervoor niets schuwde, komt sterk naar voren en correspondeert met de literatuur. De verhaallijn van de serie houdt zich in deze fase ook in grote lijnen aan de geschiedenis. De proscriptielijsten zijn zeker ook niet gedramatiseerd en zijn op het gebied van Cicero uitermate realistisch en zijn niet meegegaan in de dramatisering van dit verhaal. Octavius wordt echter op een eenzijdige manier neergezet. Desalniettemin is het duidelijk te merken dat de serie zowel de literatuur als de bronnen kende en hier uit geput heeft en vaak deze lijn gevolgd heeft. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de rol die propaganda heeft gespeeld in de eerste periode van zijn loopbaan, zowel wat betreft de bronnen als in de serie.

⁶⁹ Eck, *Augustus*, 41-43.

4. De rol van propaganda

Octavius heeft in de eerste fase van zijn politieke carrière bewezen dat hij de publieke opinie goed wist te bespelen en het belang van de steun van het volk onderkende. Het talent om de publieke opinie te bespelen is hem in zijn vete met Marcus Antonius zeer goed van pas gekomen. Hij heeft gebruik gemaakt van propaganda om zijn machtspositie te verstevigen en een oorlog met Marcus Antonius te legitimeren.⁷⁰ In dit hoofdstuk zal de strijd met Marcus Antonius, maar bovenal de rol van propaganda die in deze strijd heeft gespeeld, centraal staan. De aanleiding voor deze insteek is het boek van Paul Zanker die op overtuigende wijze laat zien dat propaganda een essentiële rol vertolkte in de strijd om de macht. Octavius was een van de eersten in de geschiedenis die op effectieve wijze gebruik maakte van beeltenissen en de herhaling hiervan om een politieke boodschap over te brengen.⁷¹ Een voorbeeld hiervan is het gebruik van munten bij zijn opkomst als politicus. Op deze munten werd verwezen naar zijn relatie met de vergoddelijkte Caesar. Hij gaat zich hierna ook Caesar noemen en benadrukt de hechte band met zijn oudoom. Caesars erfgenaam maakte echter zorgvuldig onderscheid tussen het beeld van de dictator Caesar en de vergoddelijkte Caesar en associeerde zich alleen met de vergoddelijkte. Caesar als dictator verdween naar de achtergrond, om de negatieve associaties te vermijden. Tijdens zijn periode als princeps zette hij een cultuuroffensief in om het rijk naar zijn hand te zetten en was hierin zeer succesvol. De rol van propaganda is kortom essentieel om de politiek en de daden van Octavius te begrijpen.⁷²

In dit hoofdstuk zal worden gekeken op welke manier Octavius het publiek bespeelde in de strijd tegen Antonius. Vervolgens wordt gekeken op welke manier dit in de serie terugkomt. De strijd met Antonius is hier uitermate geschikt voor, omdat het de strijd was tussen de machtigste mannen van dat moment en Octavius op voorhand niet de beste papieren voor de overwinning leek te hebben. Het is ook een zeer interessant verhaal en komt uiteraard ook voor in de serie, waardoor er ook naar de inhoud gekeken kan worden. Alvorens in te gaan op de rol van propaganda is het zinvol kort te beschrijven wat er voorafging aan de beslissende fase in de strijd tussen Marcus Antonius en Octavius.

⁷⁰ Zanker, *The power of images*, 44.

⁷¹ Zanker, *The power of images*, 37.

⁷² *Ibidem*, 13.

Na de proscriptielijsten kwam het uiteindelijk tot een slag tussen het Triumviraat en de republikeinse factie, de slag bij Philippi (42 v. Chr.). Deze werd gewonnen door het Triumviraat. Octavius had geen glansrol hierin, want hij was tijdens de slag ziek en had weinig talent voor het generaalschap. Hij was, na afloop van de strijd, uitgesproken wreed ten opzichte van de verliezer. Hij liet verscheidene officieren van de tegenpartij executeren. Antonius daarentegen wist hoe hij zich moest gedragen na een overwinning ten opzichte van de verliezer. Hij verleende veel verliezers gratie en legde als eerbetoon zijn purperen mantel over Brutus heen.⁷³ Antonius werd na deze slag gezien als de echte leider van het Triumviraat en Octavius had nog steeds een ondergeschikte rol. Het was alles behalve zeker in die tijd dat Octavius succes zou gaan krijgen. Na de slag verdeelden ze de gebieden en regeerden ze met zijn drieën verder. Antonius trok naar het oosten en Octavius ging zich met de zware en onpopulaire taak bezighouden om het land onder veteranen te herverdelen.⁷⁴

Hierna brak een relatief lange periode aan tot aan 35 v. Chr., waarin Antonius de machtigste leider was en er veel gebiedsconflicten waren. Deze periode wordt in de serie geheel overgeslagen. In deze zeven jaren na de slag bij Philippi heeft Antonius nog zeer verdienstelijk geregeerd en had zeker in het begin nog weinig te duchten van Octavius.⁷⁵ Één heel belangrijk persoon uit deze periode komt helemaal niet in de serie voor en dat is Sextus Pompeius. Hij was de zoon van Magnus Pompeius, de rivaal van Caesar. Hij was de laatste machtige bevelhebber van het republikeinse kamp en heeft via de zee Rome lange tijd geterroriseerd en Octavius door middel van oorlog bijna op de knieën gekregen.⁷⁶ Later is hij, mede door toedoen van Octavius die hem in zijn *res gestae* ‘piratus’ noemt, de boeken ingegaan als een zeerover, maar in zijn tijd was hij een man van hoge stand met legioenen en een machtige zeevloot.⁷⁷ Veel republikeinen zagen in hem de verdediger van de republiek.⁷⁸ De makers hebben vanwege de hoge kosten de serie moeten inkorten. Om het verhaal op een logische manier neer te zetten, kon men Octavius niet te lang in de underdogpositie zetten en moest hij een logische rivaal van Antonius zijn. Dit verklaart waarschijnlijk waarom ze deze belangrijke man uit de serie hebben gelaten, hetgeen wel betekent dat het historische verhaal ingrijpend wordt veranderd.

⁷³ Syme, *Roman revolution*, 206.

⁷⁴ Syme, *Roman revolution*, 207.

⁷⁵ Ibidem, 214-226.

⁷⁶ Zanker, *The power of images*, 40.

⁷⁷ Ibidem 40.

⁷⁸ Ibidem 40.

Dionysos versus Apollo

Octavius was na de slag bij Philippi ernstig ziek en velen hielden er rekening mee dat hij zou gaan sterven. Daarnaast had hij ook de veteranen die hij tevreden moest stellen en land moest geven en dit leek ook een schier onmogelijke taak te zijn. Octavius herstelde echter van zijn ziekte en begon aan zijn taak om het land herverdelen en heeft deze taak uitermate succesvol volbracht. Hij wist op deze manier na Philippi zijn reputatie op te vijzelen en kreeg meer grip op de politieke situatie.⁷⁹ Dit zeer moeizame jaar sloot hij op een positieve wijze af. Antonius had echter nog de meeste senatoren aan zijn zijde. Hij kwam er pas later door schade en schande achter dat deze voor een groot deel naar Octavius waren overgelopen, vanwege zijn afwezigheid in Rome.⁸⁰

Na het verslaan van de belangrijkste tegenstander van het triumviraat, Sextus Pompeius, bleef er een wankel verbond tussen Octavius en Antonius bestaan. Uit de acties van Octavius bleek echter duidelijk dat hij op zoek was naar een mogelijkheid om Antonius te verslaan. Antonius bezat het rijke Oosten en dat leek een zeer gunstige positie, omdat hij de graantoevoer in handen had en veel provincies financieel kon uitknijpen en zo veel legioenen kon oprichten. Toch bleek het Oosten van het Romeinse Rijk een groot gevaar te zijn. Het Romeinse Rijk had hier veel vazallen. De vazallen hadden veel vrijheid gekregen om hun eigen gebied te besturen. Dit verdeelde rijk besloeg een enorm gebied en ze hadden een hele andere cultuur, dus ook op het gebied van regeren. Het gevaar zat hem in de zwakte van het Oosten en niet in de kracht.⁸¹ Antonius wilde meer controle op het Oosten krijgen en ging zich associëren met de god Dionysos en probeerde hierdoor een meer oosterse leiderschapsrol te krijgen. Dit was volgens Zanker een zeer logische stap, omdat Oosterse vorsten zich veel meer lieten vergoddelijken en een hele andere positie bekleedden dan in de Romeinse cultuur het geval was.⁸²

Octavius ging zich associëren met de god Apollo. De reden voor deze associatie was dat de burgers in de republiek een gevoel van onbehagen hadden. Er waren vele oorlogen uitgevochten en de republiek disfunctioneerde al lange tijd.⁸³ Volgens Zanker konden de mensen de bestuurlijke mankementen van de republiek niet goed zien en zochten daarom het probleem in culturele oorzaken. Ze verlangden tevens naar een soort goddelijke redder, de

⁷⁹ Syme, *Roman Revolution*, 239.

⁸⁰ Zanker, *The power of images*, 52-54.

⁸¹ Zanker, *The power of images*, 52-54.

⁸² *Ibidem*, 44-47.

⁸³ *Ibidem*, 2.

redder van Rome. Cicero's oproep en verlangen naar de republiek sprak in het geheel niet aan. De burgers van Rome verlangden simpelweg naar betere tijden.⁸⁴ Octavius speelde op deze behoefte in. Dit deed hij door zich af te beelden als Apollo. Dit was een slimme zet, omdat Apollo veelzijdiger was dan Dionysos. Apollo was de god van de feestvreugde, maar stond tevens ook voor moraliteit en discipline.⁸⁵

Antonius hield zich bezig met de oostelijke provincies en bekommerde zich niet om wat men in Rome van hem dacht. Octavius speelde hier handig op in. Hij gebruikte het beeld van Dionysos om Antonius zwart te maken. Dionysos stond bekend als de god van de wijn en de muziek. De feesten ter ere van Dionysos waren uitbundig. Octavius was op de hoogte van de uitbundige feesten die Antonius gaf en gebruikte deze om hem neer te zetten als een dronkenlap en een schuinsmarcheerder. Octavius presenteerde zichzelf met de andere kant, de Romeinse 'soberheid'. Dit komt ook in de bouwstijl terug. Hij laat veel tempels neerzetten in klassieke stijl. Dit terwijl Antonius zich als een Hellenistische vorst neerzette. Dit contrasteerde enorm met Apollo, de morele en gedisciplineerde god, met een meer sobere en 'Romeinse stijl'.⁸⁶

Octavius' rol als sobere en morele god staat in schril contrast met zijn werkelijke doen en laten. Verscheidene bronnen berichten over zijn voorliefde om met zoveel mogelijk vrouwen het bed te delen, ook toen hij een getrouwd man was.⁸⁷ Antonius zelf verwijt in een brief aan Octavius, dat hij een hypocriet is, omdat hij commentaar heeft op het liefdesleven van Antonius, terwijl hij zelf niet onschuldig is.⁸⁸ Verder was zijn scheiding van Scribonia, een verwant van Sextus Pompeius, een groot schandaal. Op de dag van de geboorte van hun dochter verstootte hij Scribonia en trouwde met Livia, terwijl deze nog niet gescheiden was van haar huidige man. Dit veroorzaakte veel ophef, maar aan de andere kant laat dit ook zien dat Octavius voor één keer zijn gevoel volgde. Scribonia was een respectabele partij, terwijl Livia politiek gezien een mindere keuze was.⁸⁹ Octavius heeft echter, door zich af te zetten tegen Antonius dit beeld op de achtergrond weten te houden en Antonius als de amorele leider af te beelden.

In de serie wordt ook aandacht gegeven aan deze politiek van Octavius. Hij houdt een rede in de senaat over morele deugd en ziet hierin een belangrijke taak voor de vrouw. In de serie

⁸⁴ Ibidem, 44.

⁸⁵ Ibidem, 52.

⁸⁶ Ibidem, 52.

⁸⁷ Anton van hoof, *Wandaden*, 63-68.

⁸⁸ Suetonius, *Keizers*, 88.

⁸⁹ Pat Southern, *Augustus*, 210-215.

wordt hij echter niet als een rokkenjager afgebeeld, integendeel, men beeldt hem af als een harteloze jongeman die weinig affectie toont naar anderen en ook niks moet hebben van het uitbundige seksleven van zijn tegenhanger Antonius. In tegenstelling tot de bronnen wordt Livia niet gekozen op basis van verliefdheid, maar als een rationele keuze. De serie laat op een andere manier zien dat hij zichzelf niet hield aan zijn eigen morele waarden. Hij vond het in de serie niet erg dat Antonius zich weinig om zijn vrouw Octavia bekommerde. Hij vond het ook niet erg dat zijn moeder een liefdesrelatie had met Antonius, ondanks het feit dat Antonius met zijn zus was getrouwd. Hij is in de serie Rome doorlopend bezig met zijn status bij het volk en hij grijpt alleen in wanneer het zijn positie zou kunnen ondermijnen. In de bronnen wijkt hij zelf af van zijn eigen morele standaard, terwijl in de serie zijn naaste familieleden in hun gedrag hiervan afwijken, zonder dat hij hier actie tegen onderneemt. Dit zorgt ervoor dat hetzelfde effect bereikt wordt en dat het verschil tussen propaganda en werkelijkheid duidelijk wordt gemaakt.

De associatie met de god Apollo wordt in de serie vermeden en op dit punt heeft Jeffrey Richards het gelijk aan zijn zijde. Jeffrey Richards maakt een punt dat de normen en waarden in de serie meer van deze tijd zijn en dat er weinig wordt gedaan om de gedachtegang van Antonius om zich te presenteren als Dionysos echt te begrijpen.⁹⁰ In de serie wordt Antonius als gek neergezet, zodra hij zich in oosterse kleding toont, terwijl dit een begrijpelijke keuze was. In die tijd was het jezelf associëren met een bepaalde god, en jezelf presenteren als afstammeling van belangrijke voorvaderen, een middel om aan te tonen dat je geschikt was als leider. Deze tijdsgeest en de rol van goden in de samenleving wordt in de serie geheel weggelaten. Rome richt zich slechts op de uiterlijke schijn door bepaalde rituelen te laten zien, zonder de diepere betekenis hiervan te benadrukken.⁹¹ Het belang van voorvaderen is volgens Syme een belangrijke reden waarom de republiek lange tijd niet goed meer functioneerde. Mensen die zich konden beroepen op beroemde familieleden kregen vaak de betere banen en talent kreeg minder vaak een kans. De belangrijke posten werden onderling verdeeld en waren meer een beloning voor iemands afkomst, dan dat men beoordeeld werd op zijn periode als bestuurder. Vaak gingen gouverneurs zich in de provincie te buiten en knepen ze een gebied financieel uit waardoor het minder goed ging met de provincie. De republiek stimuleerde juist de ambitieuze mannen, die bezig waren met het vergaren van roem en macht. Avonturiers als Caesar, Pompeius en Octavius waren daar

⁹⁰ Richards, *Hollywood*, 184.

⁹¹ Richards, *Hollywood*, 184.

sprekende voorbeelden van.⁹² In de serie Rome komt deze tijdsgeest niet naar voren en wordt er slechts deels naar verwezen wanneer het gaat om eer en naam.

In de serie wordt Octavius helemaal niet geassocieerd met Apollo en wordt er het beeld van een rationele politicus geschetst die louter gebruik maakte van in de ogen van de hedendaagse toeschouwer relevante en slimme claims. Bij Antonius daarentegen wordt wel de link gelegd met de representatie als god. Hij gaat make-up dragen en oosterse kleding en gaat zich samen met Cleopatra gedragen als decadente heerser en vervreemdt zich op deze manier van zijn eigen onderdanen. Hiermee sluit men wel aan bij Zanker die stelt dat Antonius op een gegeven moment in zijn eigen mythe gevangen raakte en zelfs op het einde uitgedost als Dionysos ten strijde trekt tegen Octavius.⁹³ Dit sluit aan bij Jochen Bleicken die stelt dat Antonius na verloop van tijd niet meer de generaal van weleer was en zijn scherpte op den duur kwijt raakte.⁹⁴ Hij ziet dit als een van de belangrijkste redenen waarom Antonius aan het kortste eind trok en hecht minder belang aan de rol van propaganda als Zanker. In de serie laten ze dit zien, maar om Antonius alleen maar af te beelden als een man die volledig de weg kwijt was, is te kort door de bocht en is meer een creatie van Octavius.

Het zich afbeelden als Apollo, en het bouwen van tempels voor Apollo en het houden van feesten, heeft ervoor gezorgd dat Octavius zich kon afzetten tegen Antonius door Antonius als een oosterse despoot af te schilderen, die de relatie kwijt was met Rome en de werkelijkheid, en de slaaf was geworden van Cleopatra. Hiermee kon hij een oorlog rechtvaardigen, want dan zou hij niet tegen een Romein oorlog voeren maar tegen een Oosterse heerser. Het was zeer belangrijk om de invloedrijke mensen aan zijn zijde te scharen en hij maakte handig gebruik van bepaalde situaties waarmee hij de publieke opinie probeerde te beïnvloeden. Een voorbeeld is het inzetten van zijn zus Octavia. Antonius en Octavius waren tot overeenstemming gekomen dat Antonius ook soldaten mocht rekruteren in Italië en dat Octavius deze zou sturen. Antonius had deze hard nodig want zijn oorlog tegen de Parthen was een pijnlijk fiasco geworden. Octavius wist dit en stuurde, in plaats van de 20 000 beloofde soldaten, maar 2000 soldaten en stuurde Antonius' vrouw Octavia met de troepen mee. Antonius werd hiermee in een moeilijk parket gebracht, als hij zou weigeren was dit een weigering van zijn vrouw en als hij de soldaten accepteerde had hij maar 2000 man en kon Octavius ongestraft de afspraken schenden. Antonius weigerde en Octavius gebruikte dit om

⁹² Syme, *Roman revolution*, 18.

⁹³ Zanker, *The power of images*, 47.

⁹⁴ Bleicken, *Augustus*, 295-296

aan te tonen dat Antonius zijn eigen vrouw afwees en gekozen had voor Cleopatra.⁹⁵ Octavia was zeer populair onder het volk en in hun ogen kon een Romeinse vrouw niet aan de kant worden gezet voor een oosterse vrouw. Hiermee vervreemde Antonius zich van het volk.⁹⁶

Een andere meesterzet van Octavius was het illegaal ophalen van het testament van Antonius bij de Vestaalse maagden. Hierin stond dat Marcus Antonius zijn bezit achterliet aan de zonen van hem en Cleopatra, iets wat voor Romeinse begrippen schandelijk was. Octavius heeft de passages aangestreept die hem van pas kwamen en deze hardop voorgelezen in de senaat. Hij heeft hierdoor de publieke opinie zo weten te keren dat een oorlog tegen Antonius gerechtvaardigd was. Zoals eerder gezegd richtte hij zich vooral op Cleopatra en liet Antonius daar bewust buiten zodat het niet op een burgeroorlog leek, maar op een strijd tegen een oosterse vazal. Hij gebruikte ook Antonius' oosterse gedragingen om vooral te benadrukken dat men hier te maken had met een buitenlandse despoot en niet met een Romeinse burger. De lastercampagnes hebben hun effect gesorteerd en het heeft er deels toe geleid dat nu nog steeds Cleopatra en Antonius als een van de beroemdste koppels de geschiedenis in zijn gegaan en er zoveel mythes rondom hun verlies en dood zijn ontstaan dat nauwelijks te achterhalen is welke juist zijn.

Antonius heeft op het einde bepaalde inschattingen gemaakt en heeft zich hierbij verkeken op de steun van het Romeinse volk. Hij nam echter ook lange tijd zeer logische beslissingen en zijn optreden was deels ook noodzakelijk om de gebieden onder Romeins gezag te houden. De herindeling van het Oosten en de samenwerking met Cleopatra met wie hij ook het bed deelde, was een logische en in sommige gevallen noodzakelijke keuze.⁹⁷ Deze veel besproken relatie zou normaal gesproken ook nooit een probleem zijn geweest voor de Romeinen, ware het niet dat Octavius hier handig op heeft ingespeeld door zijn zus als machtsmiddel in te zetten.⁹⁸ Cleopatra en Antonius zijn in het begin ook waarschijnlijk niet verliefd op elkaar geweest en hij heeft haar zelfs tussentijds drie en een half jaar verlaten om oorlog te voeren tegen de Parthen. Pas op het einde zijn ze tot elkaar gekomen en hebben ze echt samengespannen tegen Octavius.⁹⁹

De serie Rome heeft een eigen versie van het verhaal gemaakt. Antonius heeft volgens hen de oorlog uitgelokt door de graantoevoer van Egypte naar Rome te blokkeren. Dit is een foutieve weergave, want niet Antonius maar Sextus Pompeius heeft dit lange tijd gedaan.

⁹⁵ Syme, Roman revolution, 265,

⁹⁶ Syme, Roman revolution, 265.

⁹⁷ Ibidem, 282.

⁹⁸ Ibidem, 265.

⁹⁹ Syme, 274.

Antonius heeft ook lange tijd een oorlog proberen te vermijden, terwijl Octavius hier juist naar op zoek was. Rome versterkt het beeld van de gedramatiseerde liefdesverhouding tussen Antonius en Cleopatra en sluit zich hierbij aan bij de lange traditie van het gedramatiseerde verhaal. Ze bevestigen hiermee tevens het door Octavius geschetste beeld. De makers hebben feiten met mythes verbonden, waardoor de oorspronkelijke bronnen worden verdraaid maar waarbij het eindresultaat, namelijk de succesvolle lastercampagne tegen Antonius die in een overwinning eindigt, hetzelfde is.

5. Conclusie

Gaius Octavius heeft, tegen de verhoudingen in, een succesvolle greep naar de macht gedaan. Gezegd met een lang leven en het feit dat er nauwelijks politieke tegenstanders meer over waren, heeft hij ervoor kunnen zorgen dat het Romeinse Rijk een periode van vrede en welvaart tegemoet ging. Zijn daden zijn vereeuwigd bij het Mausoleum in Rome en zorgen ervoor dat deze niet vergeten worden. Historici die onderzoek hebben gedaan naar zijn tijd komen vaak uit op een positieve balans. Toch zijn er kritische geluiden te horen. De geschiedenis is hem genadig geweest, maar zijn wandaden mogen niet vergeten worden. De serie Rome is een van de weinige moderne series of films die juist aan deze kant veel aandacht heeft besteed. Dit leidde tot de vraag of en hoe de serie Rome bijdraagt aan een beter beeld over de historische Gaius Octavius en zijn rol tijdens de Romeinse revolutie? Dit werd onderzocht door de accuratesse te bestuderen, maar ook door te kijken naar de keuzes van de serie, het beeld dat men wilde creëren en hoe zich dat verhiel tot het huidige beeld.

Concluderend kan worden gesteld dat de serie Rome zich in grote lijnen aan de geschiedenis heeft gehouden en gepoogd heeft dicht bij het verhaal te blijven. Op sommige punten heeft men zaken gedramatiseerd, zoals de verzonden relatie tussen de moeder van Octavius en Antonius, om een smeüiger en dramatischer verhaal te krijgen. Deze dramatisering zorgt ervoor dat er een veel hedendaagse problematiek in de serie verwerkt is rond liefde en trouw, terwijl in die tijd de mensen heel erg anders tegen dat soort zaken aankeken. Dit sluit aan bij de visie van Richards dat de oudheid voor een deel als decor gebruikt wordt. Dit komt ook terug in de rol van de goden en het jezelf presenteren als afstammeling van een god. Dit andere tijdsbeeld komt in de serie niet naar voren. De serie heeft zich wel degelijk verdiept in de historische persoon van Octavius. Er worden interessante zaken naar voren gehaald zoals zijn kille en calculerende handelswijze, die ook in de historische bronnen naar voren komen en niet met het beeld van de wijze Augustus correspondeert. Zijn zucht naar macht wordt treffend weergegeven en dit sluit naadloos aan op de conclusie van Syme dat Octavius alles deed om zijn macht te behouden en te vergroten. Tevens is het beeld over Octavius eenzijdig in de zin dat met name zijn kille wordt belicht terwijl er wel degelijk een andere kant was.

De rol van propaganda, waar zelfs vele historici lange tijd weinig aandacht aan hebben geschonken, heeft Rome in een populaire dramaserie deels over het voetlicht gebracht. Zijn

morele politiek werd in de serie op mooie wijze weergegeven door een speech over de rol van de vrouw in de senaat, terwijl tegelijkertijd duidelijk werd gemaakt dat hij het niet noodzakelijk achtte om zich aan zijn eigen morele waarden te houden. De lastercampagne tegen zijn rivaal Marcus Antonius wordt ook uitgewerkt, waarbij het gebruik van het testament van Antonius een centraal punt vormde zowel in de serie als in de bronnen. Rome heeft echter hier ook vaak van het verhaal afgeweken en mythes vaak met de realiteit verweven.

De doorgaans positieve houding over de oudheid is wel degelijk bijgesteld ten opzichte van de verheerlijkte Octavius. Zijn wrede kant is duidelijk belicht en geven een welkome aanvulling op het dominante beeld van wijze keizer. Dit hebben ze gedaan zonder te veel op de sensatieverhalen van Suetonius te leunen. Een punt van kritiek op de serie is dat Octavius qua handels en denkwijze meer aan een moderne politicus doet denken met als decor Rome.

6. Literatuurlijst

Primaire literatuur:

Appianus 'Bellum Civile.

Dio, Cassius, *Augustus, keizer van Rome* (vertaling: G.H. de Vries, *Athenaeum*, Amsterdam 2002.).

Dio, Cassius, *Samenzwering en verraad, de strijd om de macht na de moord op Julius Caesar* (vertaling: G.H. de Vries, *Athenaeum*, Amsterdam 2006).

Suetonius, *Keizers van Rome* (vertaling: D. den Hengst, *Athenaeum*, Amsterdam 2010).

Augustus, *Res Gestae divi Augusti* (vertaling: A.E. Cooley, Cambridge 2009)

Secundaire literatuur:

Bleicken, Jochen, *Augustus* (Berlin 1998).

Bradley Wells, James, Reviewed Work: Classics and the Uses of Reception by Charles Martindale,

Richard F. Thomas, *The American Journal of Philology* Vol. 129, No. 1 (Spring, 2008), 135-140.

Clark, Matthew, D.H., *Augustus, first Roman emperor : power, propaganda and the politics of survival* (Bristol, 2010).

Cyrino, Monica S., Rome, Season one: History makes television (Carlton, 2008).

Eck, Werner, *The Age of Augustus* (Oxford, 2003).

Everitt, Anthony, *Augustus, De Eerste Keizer* (Amsterdam, 2007).

Goldsworthy, Adrian, *Caesar: Life of a Colossus* (Yale, 2006).

Hardwick, Lorna en Stray, Christopher, *A companion to Classical receptions* (Blackwell 2007)

Hoof, Anton van ' Wandaden van de verheerlijkte Augustus, de schaduwzijden van een modelvorst', *Hermeneus* 86:2 (2014), 63-68.

Luce, T.J., Review: Erich Gruen,; The last generation of the republic, *The American Historical Review* Vol. 80, No. 4 (Oct., 1975) 944-994.

Maanen , Willem van, 'Een gevaarlijk pact. De betrekkingen tussen Cicero en Octavianus', *Hermeneus* 86:2 (2014) 81-86.

Martindale, Charles, 'Review of M. Wyke and M. Biddiss (eds), The Uses and Abuses of Antiquity', *Modern Language Review* 96 (2001), pp. 140-1.

Richards, Jeffrey, *Hollywood's ancient worlds* (London, 2008).

Southern, Pat, *Augustus* (London, 1998).

Syme, Ronald, *The Roman revolution* (Oxford, 1967).

Zanker, Paul, *The power of images in the Age of Augustus* (Michigan, 1988).